

זמן רֵעַב

עלמה איגרא

לרעב ולאוכל יש זמן משל עצמם, והוא לא בהכרח תואם את הזמן הפוליטי או הזמן הכלכלי. אנשים אינם מפסיקים לרעוב ביום שבו נחתמים הסכמי שלום, וגם לא כשתם המצור. דיבור על רעב מחייב אותנו להכיר בעובדה שישראל מנהלת את הרעב בעזה כבר כמעט שני עשורים. סוגיית האוכל ממחישה היטב כיצד עזה אינה טריטוריה מדינית אלא מכלאת המונים. מדינות אוכלות. גם שטחים כבושים לרוב אוכלים. אבל עזה אינה אוכלת, עזה מוזנת

אפריל 2024

מה יהיה ביום שאחרי? שמש של אפריל כבר מלהטת על הריסות אוקטובר. המלחמה עודנה מלחמה. החטופים עודם חטופים. המפונים עודם מפונים. הקבינט ממשיך לחפש את הניצחון המוחלט כמו קשישה שמחפשת את שיניה התותבות. בשיפא, בחאן יונס, בשג'אעיה, שוב בשיפא, ברפיח, שוב בשיפא. וחוזר חלילה. אנחנו מנסים לדבר על היום שאחרי. ייתכן שהדבר נובע מהפנמה פסימית באשר לאוזלת ידנו בזמן המשבר. כמו משיכת כתף של "נו, עכשיו לא, אבל אחר כך". זו תגובה רווחת בקרב אינטלקטואלים ואנשי מדע. רבים מהם לא מקבלים לגיטימציה מהציבור או מההנהגה לדבר על המלחמה בהווה. רבים יותר מהם גם לא רוצים. ואולי זו גם תגובה אנושית מובנת. לחפש פשר בעתיד ולא בהווה, לאור קוצר הראייה של המלחמה. המלחמה מכניעה אותנו לתוך הווה מתמשך. כל מלחמה היא מלחמת שוחות. לא רואים בה דבר מלבד הדם והבוץ.

איננו הראשונים שמדברים על היום שאחרי. אנשים אוהבים להעביר מלחמות שלמות בשיחות על היום שאחרי. כבר בחודשים הראשונים של מלחמת העולם השנייה התחילו הוגים ואקדמאים באירופה לתכנן את היום הזה. השיחה הזאת הייתה תוססת במיוחד עבור אינטלקטואלים יהודים, שדנו בעתיד כבר ביולי 1939 אחרי חילופי האוכלוסין שהובילו מוסוליני והיטלר באלפים האיטלקיים. זאב ז'בוטינסקי, למשל, סימן את האירוע הזה, שלא זכור היום למרבית היהודים כשהם מדברים על המלחמה, כאירוע מכונן שממנו צריך להבין אם ב"יום שאחרי" מיעוטים אתניים ימשיכו להתקיים באירופה.^[1] אבל היהודים היו רק חלק ממערכת אינטלקטואלית שלמה שבה "היום שאחרי" גדש מאות מעבדות מחקר, ספריות, ואולמות הרצאות. תומס מאן, שנמלט מגרמניה בראשית המלחמה, דיבר ברחבי ארצות הברית

על כך שביום שאחרי תחילת תקופה של הומניזם חדש, של ניצחון הרוח והחשיבה הרציונלית על פני הדם והיצר.^[2] הוא נשא את הרצאותיו בשנים שבהן חלק מחבריו באירופה עוד היו בחיים. הדיון על היום-שאחרי התחיל כמעט חמש שנים לפני תום המלחמה. בלי לדעת על הפתרון הסופי. בלי לחזות את אופייה של הכניסה האמריקאית. בלי לראות את פטריית ההרס עולה מעל הירושימה.

מקום מיוחד בתוך המערך המלחמתי העתידי הזה מילאו מדענים ומדעניות שחקרו תזונה. בקיץ 1939 התחילה לחצות את האוקיינוס האטלנטי חרושת מכתבים שבנתה בריתות בין ניו יורק ללונדון, בין וושינגטון לאוקספורד, בין פילדלפיה לקיימברידג'. כבר מראשית המלחמה טענו חוקרים בציר האנגלו-אמריקאי כי סוגיית הרעב תכריע את עתידה של אירופה, והון אמריקאי מימן תוכניות למחקר תזונה שתכננו איך להתמודד עם הרעב שיגיע אחרי המלחמה. לא רק כסף ומילים חצו את הים. גם ציוד אמריקאי הגיע למעבדות והכתיב מחדש את האופן שבו מודדים חוסר תזונתי: מכשירי המטולוגיה אפשרו ספירת דם שממפה חוסר בוויטמינים, מכשירי אופטיקה חדשים בדקו התדרדרות בראייה בעקבות רעב, מכשירי רנטגן בדקו את עיוות העצמות האופייני למחסור. המכשירים האלה הפליגו ממפעלים של יצרנים אמריקאים שהתמחו בציוד מעבדה ונשלחו אל היבשת הישנה, ונקודת הכניסה היחידה אליה הייתה, מבחינתם, בריטניה; אדריכלי התוכנית למחקר תזונתי חשבו עליה כעל סוג של ריגול, זרוע של כוח צבאי של הציר האמריקאי, משהו שהיסטוריונים יכנו שנים אחר כך "כוח רך" (soft power), כאילו יש דבר מה רך בעיסוק במזון וברעב ככלי מלחמה. המפנה התזונאי-טכנולוגי בתחילת המלחמה הפך את המחקר התזונתי למוזבילי במיוחד: קל משקל, נייד, מהיר. חוקרים באוקספורד דיברו על מעבדה ניידת שתוכל לנסוע ברחבי אירופה ולא תהיה כבולה לאוניברסיטה אחת או למדינת לאום. כדי להבין רעב ככוח פוליטי בינלאומי, צריך היה להפוך את המחקר על הרעב לבינלאומי ולטרנס-לאומי, כלומר למדע שהוא לא כלי בשירות הדיפלומטיה אלא אלטרנטיבה לה. משהו שחוצה גבולות ומעצב את מפת העולם מהר יותר מהסכמים דיפלומטיים.

אבל התכנון התזונתי הזה אכזב. אזורים שלמים באירופה שהבריטים והאמריקאים ניבאו להם אסון לא הפכו לאזורי אסון. ספרד, שסומנה מתחילת המלחמה כאתר רעב מרכזי, לא הגיעה לקיצוניות שניבאו החוקרים. זה טרפד את האפשרות שאותה הגו תזונאים ליצור אלטרנטיבה לחיבור בין פרנקו ובין מוסוליני דרך הזנה אמריקאית שתוביל לנאמנות לציר הליברלי. גם בלגיה סבלה מאוד, אבל לא הגיעה לרף הקריסה שהחוקרים חזו. דווקא הולנד, שלא הוגדרה בתוכנית כמקום שיהיה בו רעב רחב היקף, הפכה לזירה קיצונית מאוד של רעב, והחוקרים מאוקספורד נסעו אליה באותן מעבדות ניידות כדי לערוך בדיקות דם. העיסוק ב"יום שאחרי" היה מהותי מבחינה מדעית ופוליטית, אבל החולשות שלו נחשפו במהירות כי במבחן המציאות נראה היום שאחרי שונה לגמרי מכל מה ששיערו החוקרים בתחילת המלחמה.

ובכל זאת, הבעיה העיקרית עם פוליטיקות של שיקום ורעב באירופה לא הייתה חוסר היכולת של תזונאים לנבא את העתיד. הבעיה הייתה הטמפורליות של הרעב. לרעב ולאוכל יש זמן משל עצמו, והוא לא תמיד תואם את היחידות של זמן פוליטי ושל זמן כלכלי. אנשים לא מפסיקים לרעוב ביום שבו נחתמים הסכמי שלום. הם לא מפסיקים לרעוב כשתם המצור. הם גם לא מפסיקים לרעוב ביום שבו הם משוחררים מהמחנות שהוחזקו בהם. לרעב יש טמפורליות משל עצמו, מפני שלאוכלוסיות שהורעבו

נדרשים חודשים ולעיתים דורות שלמים כדי להתאושש. כרטיסיות התייעוד שהותירו אחריהם חוקרים בריטיים בהולנד, המתארות את "דור הרעב של החורף ההולנדי", עניינו לא רק היסטוריונים אלא גם חוקרים ממדעי החיים. המקרה ההולנדי תועד בקפידה ויצר כר שלם של ידע עבור חוקרי אפיגנטיקה, התחום שממפה שינויים בביטוי גנטי בעקבות טראומה, ואלו הראו את ההשפעות ארוכות הטווח של רעב על אוכלוסיות שלמות, לאורך דורות שלמים.^[3] הרעב מותיר סימנים בנפש, במרקם החברתי של קהילה גוועת, ביכולת של הגוף לעכל מזון שנים אחר כך. יותר מכול, הרעב משנה את הזמן בדרך ייחודית בהעברה בין-דורית ובגופן של נשים. נשים שחוו היריון עם מחסור תזונתי קשה מביאות לעולם ילדים עם פגיעה במערך המטבולי. ילדים שיסבלו בבגרותם מלחץ דם גבוה, מסכיזופרניה, מהפרעות אכילה. ילדים שעוד לפני תחילת חייהם ועד לאחר מותם יהיו כלואים בזמן רעב. הם לא מכירים את "היום שאחרי".

כדאי אפוא להפסיק לדבר על היום שאחרי. או לכל הפחות, להתחיל את הדיון מתוך ההבנה שהזמן בעזה כעת הוא זמן רעב. זה זמן עם מאפיינים ייחודיים. עם ריחות ועם צבע. זמן שנוגע בגוף בצורה אחרת. ומאחר שזמן רעב הוא זמן שמעצב מחדש את הפוליטיקה של המרחב, הזמן הזה מתקתק בשעונים גם במקום שבו אני כותבת ברגעים אלו. בלילה. במערב ירושלים. ליד שולחן המטבח. אחרי שאכלתי ושתיתי ופתחתי את המחשב.

מידות טובות

זמן רעב מציב קשיים מסוימים בפני היסטוריונים. מחקר על רעב מחייב אותנו להגמיש את המחשבה ולקחת בחשבון תהליכים שהטמפורליות שלהם מפרקת את גבולות התקופה כפי שהגדרנו אותה. בהקשר של המלחמה הנוכחית, דיבור על רעב מחייב אותנו להכיר בעובדה שישראל מנהלת את הרעב בעזה כבר כמעט שני עשורים, ולא רק מאז אוקטובר. מאז שהחל המצור על עזה ב-2007, מדינת ישראל שולטת בכל הסחורות הנכנסות לרצועה. אוכל הפך להיות כלי מרכזי באופן שבו ישראל מנהלת כל אירוע בשגרת חייהם של האנשים החיים על פיסת האדמה הזאת. מאות המשאיות שמביאות מצרכים בסיסיים לשטח סגור ומסוגר, השליטה באפשרות לאכול אורז, להמתיק או לא להמתיק את האוכל בחגים, לאפות לחם, הן חלק מהשיטה שבה ישראל מנהלת את הרצועה זה עשור וחצי. גם חוסרים תזונתיים ודיון מתמיד על כך שעזה נמצאת "על סף" אסון הומניטרי מאפיינים את המדיניות הישראלית כבר שנים. אוכל הוא אחד האופנים המוחשיים ביותר שבאמצעותם אפשר לזהות שעזה אינה טריטוריה מדינית אלא מכלאת המונים. מדינות אוכלות. גם שטחים כבושים לרוב אוכלים. אבל עזה אינה אוכלת. עזה מוזנת.

לתופעה הזאת יש היסטוריה עולמית ארוכה. אחת הסיבות לכך שהתזונאים הבריטים רצו כל כך לבסס סמכות מדעית בכל המקומות שבהם הציר הליברלי איבד סמכות פוליטית (מרכז אירופה, חצי האי האיברי ומערב אירופה) הייתה הנחת העבודה שהזנה יוצרת נאמנות. לפי הפרדיגמה הזאת, אוכלוסיות רעבות יהיו נאמנות למי שמזין אותן ולא לישות לאומית אידאולוגית כזו או אחרת. הפרדיגמה הזאת התבססה כחלק מתפיסת העוני והמודרניות בבריטניה בעת המודרנית, והייתה חלק מהותי מניהול האימפריה כבר במאה התשע-עשרה. אוכל היה ערובה לנאמנות ולצייתנות, וככל שאוכלוסיה נחשבה צייתנית פחות כך גדל הצורך לנהל בה את האוכל. חיילים הודים שגויסו למלחמת העולם, למשל, הוזנו

באופן מחושב באוכל שישביע את רצונם, מתוך רצון לצמצם את האפשרות למרידות בתוך הצבא. בהיסטוריה המודרנית של אוכל, הזנה היא חלק מהותי משליטה קולוניאלית. ומאחר שהיד שנותנת יכולה גם לקחת, הרעבה היא רק צורה אחרת של הזנה.^[4]

אבל ישראל לא שולטת רק בכניסת אוכל לרצועת עזה, היא שולטת גם בכניסת הקלוריות. בספטמבר 2007, לאחר השתלטות חמאס על השלטון הפנימי ברצועה, החליט הקבינט המדיני-בטחוני דאז להגביל מאוד את הכנסתם של מצרכים לרצועה ואת אספקת החשמל, מתוך רצון להפעיל לחץ על חמאס אך גם להימנע ממשבר הומניטרי. ארגון "גישה", שהעתירה שלו לבג"ץ חשפה את "מדיניות הקווים האדומים" שנותרה חסויה עד 2012, הצביע על הפרדוקס המובנה במדיניות שרואה לנכון להשתמש באוכל ככלי נשק אבל נמנעת מהרעבה. מניעת מוצרי יסוד מאוכלוסייה אזרחית במטרה להפעיל לחץ על גורמים צבאיים או פוליטיים, כתבו נשות הארגון, מנוגדת למשפט הבינלאומי ולעקרונות הומניטריים כמו מניעת רעב.^[5] במילים אחרות, אם המונים מורעבים הם פשע הומניטרי, אי־אפשר גם להרעיב המונים וגם להיות הומניטרי. עבור הרשויות הישראליות, הפתרון לפרדוקס הזה טמון במומחיות המדעית ובקשר ההיסטורי בין מדעי התזונה ובין משפט בינלאומי. ישראל חישה מדעית את המינימום הקלורי הנחוץ כדי לעמוד בסף ההומניטרי, ותרגמה אותו למספרים של משאיות מצרכים שייכנסו לעזה מדי יום. המטרה הייתה לשמור את עזה רעבה אבל לא גוועת ברעב, ולעשות זאת בהתבסס על סימוכין מדעיים ורפואיים לכך שאנשים בעזה מגיעים למינימום הקלורי הנדרש. אם כן, מדיניות הקווים האדומים ניסתה לדבר בשפה של המשפט הבינלאומי ושל האוטוריטה המדעית, ודרכה להכשיר מצור רב שנים על אוכלוסייה אזרחית.

האם ספירה קלורית היא דרך טובה למדוד צדק? הצימוד בין החוק הבינלאומי, הסמכות המדעית וההומניטריות נדמה כמעט מובן מאליו ברגע הנוכחי, אבל כדאי להתבונן בהיסטוריה שלו כדי להבין עד כמה היא הייתה מקרית, רצופת אנושיות ומוטה לטובת פוליטיקה אימפריאלית של המאה העשרים. ההיסטוריה של המדע מלמדת אותנו על סטנדרטיזציה ועל הקשר בין מדידה ביחידות מוסכמות (מטר, אינץ', גרם) ובין מודרניות. חברות רבות החלו בסוף המאה השמונה־עשרה ובמהלך המאה התשע־עשרה למדוד דברים ביחידות מוסכמות כמו מטר רבוע במקום ביחידות שמוטמעות במרקם חברתי מסוים, כמו מדידה של שטח השדה לפי שעות העבודה שיידרשו לחקלאי לעבד אותו או מדידה של תכשיטים לפי רוחב האמה של המלך. קישור נוסף מהעת החדשה הוא זה שבין מדידה ובין צדק. האתוס שלפיו אנשי מדע ראויים לאמון ולסמכות מפני שהעבודה שלהם מדידה ומדויקת הוא אחד המאפיינים של התרבות הוויקטוריאנית. בעברית, המילה מידה כבר מגלמת בתוכה את הדור־משמעות של *virtue* ו־*measurement*. להיות חברה צודקת פירושו להיות חברה בעלת מידות.

האתוס החברתי הזה שמחבר בין מדידה מדעית ובין צדק התגלגל בצורות חדשות בין מלחמות העולם, עם הקמת חבר הלאומים והעיסוק במשפט בינלאומי. לתזונה ולקלוריות היה מקום מיוחד בתוך המערך הזה, מפני שמפעלי ההזנה הגדולים שבין מלחמות העולם (תוכנית הובר האמריקאית, תוכניות ההזנה של הגוינט, ארגוני זכויות ילדים כגון *Save the Children*) השיקו את "תור הזהב של ההומניטריות" והתמקדו, לפחות בהתחלה, באוכל. אף על פי שאוכלוסיות במשבר זקוקות לסוגי הגנה נוספים – קורת גג, גישה לתרופות, אספקה של בגדים ונעליים – אוכל חושב על פי מטריצה מדעית ובאמצעות אנשי מדע

הרבה לפני שסוגים אחרים של סיוע הומניטרי הוכפפו לצורת חישוב כזאת. המחקר שלי בארכיון בז'נבה מיפה תזונאים שעבדו עם חבר הלאומים ואסף את הטענות שלהם בדבר מדע כסוכן של צדק בינלאומי, אוניברסלי. המדע, כמו המשפט הבינלאומי, היה אמור להיות חסר מקום וחסר לאום, אבל בר תוקף על כל אחד ובכל מקום. מדידה קלורית, שהייתה חוד החנית של השיח הזה, אפשרה לקבוע מינימום אחיד של זכאות וקיום אנושי.

הקלוריה הייתה חלק מן השפה הבינלאומית המדעית וההומניטרית של חבר הלאומים, והארכיונים מפגישים אותנו עם מגדל בבל שבו נולדה השפה הזאת. קבוצות שונות של מדענים הציעו סוגים שונים של מדידה וסטנדרטיזציה בתזונה. בסופו של דבר הקלוריה ניצחה ניצחון כה מוחץ עד שאנחנו מתקשים לזכור כמה מקרית הייתה הבחירה בה כביחידה מוסכמת.^[6] קלוריה היא יחידה אנרגטית שמוודדת חום - החום המשתחרר בשרפת מזון ומחמם גרם מים במעלת צלזיוס אחת - אבל ההיסטוריה של השימוש בקלוריה רצופה ויכוחים על אופן המדידה, סוגי המכשור המשמשים במדידה, ההבדלים בין העיכול האנושי ובין שרפת מזון בקלורימטר, ועוד. למעשה, מדענים הצביעו על מגבלותיה של הקלוריה כבר בשנים הראשונות לשימוש בה, בעיקר כשעוגנה בממשל הבינלאומי. רופאים שעבדו בהזנה הומניטרית התלוננו על כך שהקלוריה ממקדת את השיח באנרגיה ומזיזה אל השוליים מרכיבים תזונתיים כמו ויטמינים, מינרלים וחלבונים. לעיתים "מזון הומניטרי" היה פשוט חלב מהול בסוכר, והסוכר אמנם העלה מאוד את הערך האנרגטי אבל היה חסר משמעות מבחינות תזונתיות אחרות. אנשים שגוועו ברעב לא נחשבו לרעבים מפני שהגיעו אל המינימום הקלורי הקבוע בחוק. גם היום, כשעל כל מוצר מזון מופיעה תווית המציינת את מספר הקלוריות, מדענים ומדעניות מרבים להצביע על כך שהיחידה הזאת משוערת במקרה הטוב ומטעה במקרה הפחות טוב. כיום אנחנו משתמשים בתזונה בחמש צורות מדידה שונות של אנרגיה (קלוריה, קילו-קלוריה, ג'ול, קילוג'ול, מגהג'ול) ואף אחת מהיחידות האלה לא זהה לקלוריה הכימית. נוסף על כך, הערך האנרגטי של מזון מושפע ממגוון תהליכים שלא נמדדים בקלורימטר, כמו אופן הבישול ואפילו לעיסה, וגילויים על המיקרוביום (צורות החיים המאכלסות את המעייים האנושיים) מראים שאנשים שונים יפיקו רמות אנרגיה שונות מאותו המאכל. הפקת האנרגיה ותחושת השובע תלויות גם במערך שלם של הורמונים שלא הובא בחשבון בדיון על מינימום קלורי. הקלוריה ממשיכה להיות יחידה מקודשת מצד אחד ומבוזה מצד שני, ואחת לכמה שנים מתפרסמת בעיתונות הפופולרית כתבה על על כך שקלוריות הן "ההונאה הגדולה ביותר בתזונה המודרנית".

הפגמים של הקלוריה כיחידת מידה העסיקו לא רק רופאים ותזונאים, אלא גם עובדי סיוע בשטח וחוקרים ממדעי החברה. חישובים קלוריים מתעלמים מדברים כמו טעם, מסורת קולינרית או טאבו חברתי. אוכלוסיות נזקקות, גם כאלה שרעבות ממש, עדיין שומרות פעמים רבות על מאפיינים תרבותיים ויצטרכו הזנה שמתחשבת בדברים כמו חגים, כשרות או טעם. פגם נוסף ובעייתי עוד יותר הוא העיוורון המגדרי של הקלוריה. רוב תוכניות ההזנה ההומניטרית, גם אחרי מלחמת העולם הראשונה וגם כיום, ממשיכות לדבוק בקטגוריות כמו "משק בית" ובחלוקת מזון לפי יחידות של משפחה, חרף העובדה שכמעט כל המחקרים מראים שחלוקת האוכל בתוך הבית לא נעשית באופן שוויוני. פעמים רבות גברים יקבלו מנת מזון מצבאות או ארגוני לחימה (כפי שקורה כעת אצל אנשי חמאס), ונשים תלויות יותר בהזנה ההומניטרית. בתוך המערך הזה אימהות הן אוכלוסייה פגיעה במיוחד, מפני שגם כשהן מקבלות

מנות מזון הן נותנות אותו לעיתים קרובות לילדיהן. חלק מהמחקרים התזונתיים שסקרתי בארכיון נעשו על אימהות, והן היו "עכברי מעבדה" גרועים במיוחד מפני שהעבירו לילדיהן את מנות המזון שהוקצבו להן. התמונה בעזה עדיין לא בהירה מספיק, אבל אפשר לשער שגם שם אימהות לא אוכלות אפילו את המעט שהן מקבלות. משפחה היא יחידה לא טובה לדיון על רעב.

אף על פי שיש יעילות משפטית ואדמינסטרטיבית בחשיבה קלורית (וגם קל יותר לתרגם אותה לסוגים אחרים של מדידה סטנדרטית, כמו דולר), צריך להכיר במגבלה שלה ושל סטנדרטים בכלל. סטנדרטים, ויהיו הם הקלוריה או הדולר, הדונם או הטון המוזיקלי, אינם שיטות למדוד את המציאות אלא לייצר אותה. הם לכאורה טבעיים או נייטרלים, אבל בפועל הם מציעים לנו פרשנות של העולם, וזו תמיד פרשנות חלקית. אנחנו חיים בעידן שסוגד לכימות, ולכן יש לנו נטייה לחשוב שמדידות מאפשרות למשהו להיות בעל חשיבות. העברית קושרת בין "חשיבות" ובין "חישוב" שחולקות את אותו שורש. כשאנחנו לא בעלי ערך, אנחנו אומרים ש"לא סופרים אותנו". באנגלית אפשר להגיד "make it count". כלומר, מספרים מעניקים לדבר נראות וערך בעולם. אבל מחקר על סטנדרטים מתעכב גם על כל הדברים שספירה סטנדרטית מחסירה מן המציאות או מעלימה ממנה. המעבר ההיסטורי ממדידה של שדה לפי שעות עבודה של חקלאי למדידה שלו במטר רבוע, למשל, הופך שכבות מסוימות שלו לנראות (ההיקף שלו, הדמיון המהותי שלו לשדות אחרים במדינות אחרות שגם להם יש היקף מטרי) ושכבות אחרות לבלתי נראות (השימוש החקלאי בו, האינטראקציה היומיומית בינו ובין עובדים, התכלית הכלכלית שלו). מידות של בגדים (סמול, מדיום, לארג') מתחשבות לרוב בהיקף המותניים, אבל לא באורך הטורסו. צלילים שאינם טונים ואינם חצאי טונים נותרים ללא המשגה, ואין לנו איך לשמוע אותם אלא כזיוף. כל יחידת מידה היא כלי פרשני רב עוצמה, שיש לו כוח להעלים נתונים בה במידה שיש לו כוח לחשוף אותם.

אוכל בלי אדמה

סטנדרטים זוהרים אלינו כמו מגדלורים בחשכה. הם מכתיבים לנו נמל ועוגן. בלעדיהם נתקשה לנווט, אבל אולי נגלה רצועת חוף אחרת. מה נותר בחשכה כשאנחנו קוראים תווית ערכים תזונתיים על מוצר ארוז בסופרמרקט? אוכל הוא אחד הדברים הכי מורכבים מבחינה אנתרופולוגית, ובכל זאת שיח התזונה מאפשר לנו לדמיין אותו כאבסטרקטי וכנטול הקשר חברתי, סך מספרי של חומרים כימיים. שיח מדעי כזה הופך אוכל לאנונימי גם מבחינה סביבתית וכלכלית. התוויות מזון על מוצרים ארוזים מפרטות ערך קלורי וגרמים של שומן וחלבון, אבל לעיתים רחוקות מאוד הן יספרו מאיזה מין של תירס הותפחו דגני הבוקר או מאיזה אזור בעולם הגיע הסוכר. האופנה האחרונה של סימון צרכני לגבי אוכל "מקומי" היא חלקית מאוד, ורובה מוגבלת למחלקת הפירות והירקות בחנויות יקרות או בשוקי איכרים. סימון גיאוגרפי של מקורות האוכל גם מוגבל כרגע לנטייה צרכנית ושיווקית, ולא מעוגן בסמכות מדעית או חקיקתית. בעידן של אוכל גלובלי ומתועש מחד גיסא ומדיד מבחינה תזונתית מאידך גיסא, רובנו, רוב הזמן, לא יודעים דבר על ההקשר הסביבתי של מה שאנחנו אוכלים.

האנונימיות של האוכל היא חלק ממה שהפך אותו לכלי חשוב כל כך בפוליטיקה ההומניטרית. מבחינה היסטורית, סיוע הומניטרי המשיך לעיתים קרובות שלטון קולוניאלי ונישול מזכויות לאומיות. קבוצות מיעוט שזכו להגנה הומניטרית לא זכו להגנה לאומית או לריבונות; ההגנה ההומניטרית ניתנה במכוון

כדי למנוע את שתי אלה. החוט המקשר בין נישול לאומי ובין הומניטריות היה פעמים רבות ביוגרפי: אנשי מקצוע שעבדו בשירות האימפריות בממשל קולוניאלי המשיכו לעבוד בטריטוריות הפוסט-קולוניאליות כנציגים של ארגוני סיוע כמו Oxfam, Save the Children ואמנסטי.^[7] בהקשר של הזנה וזכויות קלוריות, האנונימיות של האוכל אפשרה ניתוק מהותי בין אוכל ובין אדמה בפוליטיקה של האימפריה, וגם לאחריה. כך, אף שמדעי התזונה המודרניים צמחו מתוך תכנון אימפריאלי ודיברו על אוכל במונחים של שטח ואדמה (כמה בשר אפשר לגדל על כמה אקר באוסטרליה, ואיך להצדיק התפשטות קולוניאלית כדי להבטיח גשוג ושובע), כשהם הגיעו לזירה הבינלאומית הם הפכו את האוכל למנותק מהקרקע מבחינה מדעית. בעיית הפליטים, שהיא אחת הבעיות המהותיות ביותר של המאה העשרים, נפתחה מבחינת ארגוני סיוע בהקצבה קלורית. אוכלוסיות פליטים קיבלו אוכל, אבל לא זכות לריבונות או לקרקע.

עזה היא טריטוריה קלורית. אפשר לחיות בה על האדמה, אבל לא עם האדמה. המשאיות הנכנסות הן רק תמונת ראי לכל המאכלים שלא יוצאים מהים ומהקרקע - דגים, דגנים, ירקות. פגיעה בחקלאים ובחקלאות היא חלק מהותי מהכיבוש הישראלי לא רק בעזה, ולא בכדי רבים מההרוגים בגדה במלחמה הנוכחית הם חקלאים שהותקפו בעת קטיף זיתים או רעיית צאן. ברצועת עזה הצפופה משאבי המים והקרקע מוגבלים במיוחד, וההגבלות הצבאיות על חקלאות הרמטיות יותר.^[8] אין לעזה כמעט שום אפשרות לריבונות תזונתית, וזה אחד המכניזמים שבגינם אין לה כמעט שום אפשרות לריבונות פוליטית. גם בזירה הבינלאומית זכויות אדם הן במובנים רבים חלק מהבעיה ולא חלק מהפתרון לטרגדיה הפלסטינית הממושכת, מפני שמרבית הארגונים העולמיים שמצדיקים זכויות הומניטריות לעם הפלסטיני מתנגדים או מתעלמים מהזכויות הלאומיות שלו. המדיניות הישראלית של ה"קווים האדומים" ממחישה כיצד השיח ההומניטרי הוא חלק יומיומי מהכיבוש. אוכל בלי אדמה. הזנה במקום חקלאות וריבונות על מסחר. בשנות המצור שקדמו למלחמה הנוכחית, הצבא הישראלי כונן את ה"קו האדום" כמקסימום שמעליו הכול נחשב מותרות, ולא כמינימום שישראל מחויבת לעשות הכול כדי להישאר מעליו.^[9] במהלך המלחמה המינימום התזונתי הפך ביתר שאת לחלק מהלחימה, כלי נשק פוליטי בזירה המקומית והבינלאומית.

ניהול קלורי של רצועת עזה מעמיק את הכיבוש הישראלי ובה בעת משרת סדר יום הומניטרי. עד המלחמה הנוכחית, הוא אפשר לישראל לאחוז במקל משני קצותיו: ביד האחת מעמד בינלאומי של דמוקרטיה ליברלית, וביד השנייה כליאה של המונים והפעלת לחץ דרך שליטה באוכל. השליטה הזאת מדברת בשפה של נאורות ומדע, שפה שהיא מהותית לישראל, שרואה בקדמה טכנולוגית ערך עליון ומנסה למתג את עצמה כ"סיליקון ואלי של המזרח התיכון". החישוב הקלורי המדעי קושר הן את המרעיבים והן את הרעבים במהלך טמפורלי אחד: העתידנות של האחד היא כלי ליצירת תקופת האבן אצל האחר. זמן רעב מתקתק אפוא בין ירושלים לעזה ובין עזה לירושלים, רצוא ושוב.

מדידות הקלוריות והרעב ברצועת עזה כיום מעלות שוב אל פני השטח את אותן שאלות שעלו לגבי הרצועה לפני שני עשורים כמעט. השאלות האלה עלו בהקשרים פוליטיים שונים ב־150 השנים האחרונות: משברי הרעב במרכז אירופה במלחמות העולם ולאחריהן, הרעב הגדול בבנגלדש, מחאות עובדים בצרפת. כמה רעב זה רעב מדי? מהו המינימום ההכרחי, ולאיזה הכרח הוא ישמש? מהי צורת האנושיות שאפשר לקבל בעד אלפיים קלוריות, אלף קלוריות, אלף וחמש מאות קלוריות? אדם שיכול ללכת אבל לא מסוגל לרוץ? אישה שיכולה להרות אבל לא תצליח להניק? מאה שקי אורז, אלף שקי אורז, מאה משאיות, אלף משאיות. המספרים מאירים בחשכה, הופכים חלקים שלמים של המציאות לנראים וחלקים אחרים שלה לבלתי נראים. דליה רביקוביץ' כתבה במלחמת לבנון שמי שאיבד שלושים תינוקות כאילו איבד שלוש מאות תינוקות.^[10] השיר שלה בא חשבון עם נתן זך, שטען שהדיווחים על הרג ילדים בלבנון הם גוזמאות. אבל היא באה חשבון גם עם עצם החשבון. איך נמצא פשר בדברים שאין להם מספר, אין להם מדידה. במשנה כתוב שגמילות חסדים היא דבר שאין לו שיעור. הספירה הקלורית בעזה היא חלק מהקונספציה שלפיה יש דרך מדעית, מוצדקת ובת קיימא להרעיב, לנשל ולכבוש. אבל גם זו קונספציה שקרסה. אין דרך מוסרית לעשות זאת. מול שפת המספרים והמדידות יש לזכור את שפת הסיפורים והתמונות - ההמונים המצטופפים לקבלת סיוע, אלה שנורו בידי צה"ל, הדם המכתים את שקי האורז. הילדים המשוטטים בין הריסות הבתים, מחפשים שאריות לחם מארוחות החיילים. העוברים הנישאים עכשיו ברחם אימם וייוולדו בטרם עת בגלל התייבשות. אלו דברים שאין להם שיעור. ולא יהיה לנו מנוח בעבור זה.^[11]

הערות שוליים

^[1] Gil S. Rubin, "The Future of the Jews: Planning for the Postwar Jewish World, 1939-1946," Ph.D. Thesis, Columbia University, 2017

^[2] תומאס מאן, **המלחמה והעתיד**, בתרגום ניצה פלד, בנימינה: נהר ספרים, 2024.

^[3] Ingrid de Zwart, "Effects on Mortality, Fertility, and Health in Later Life," *The Hunger Winter: Fighting Famine in the Occupied Netherlands, 1944-1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 2020, pp. 60-90

^[4] James Vernon, *Hunger: A Modern History*, Cambridge: Harvard University Press, 2007; Nadja Durbach, "The Politics of Provisioning: Feeding South Asian Prisoners During the First World War," *War & Society* 37(2), 2018, pp. 75-90; Hilary R. Buxton, "Disabled Empire: Race, Rehabilitation, and the Politics of Healing Non-White Colonial Soldiers, 1914-1940", Ph.D. dissertation, Rutgers, 2018

^[5] גישה, "מקרא לצריכה מזון ברצועה: קווים אדומים", נייר עמדה, אוקטובר 2012.

Alma Igra, "Over Spilt Milk: British Scientific Humanitarianism and the Quest for International Standards", *Isis* (in press)

Emily Baughan, *Saving the Children: Humanitarianism, Internationalism, and Empire*, Berkeley: University of California Press, 2021; Matthew Hilton, Emily Baughan, Eleanor Davey, Bronwen Everill, Kevin O'Sullivan, and Tehila Sasson, "History and Humanitarianism: A Conversation," *Past & Present* 241(1), 2018, e1-e38

Ron J. Smith and Martin Isleem, "Farming the Front Line: Gaza's Activist Farmers in the No Go Zones," *City* 21(3-4), 2017, pp. 448-465

[9] שרי בשי, "לדעת את עזה: קרבה וריחוק במדיניות הסגר הישראלית", בתוך עמרי בן יהודה ודוֹתן הלוי (עורכים), *עזה: מקום ודימוי במרחב הישראלי*, גמא, 2023, עמ' 268-288.

[10] דליה רביקוביץ, "על היחס לילדים בעיתות מלחמה": "כל המאבד שלשמים תינזק" / כָּאֵלֹ אֲבָד שְׁלֵשׁ מֵאוֹת תֵּינִזְקוֹת / וְכֵן גַּם פְּעוּטוֹת / וְאֵף בְּנֵי שְׂמוּנָה וְחֻצִי, / בְּעוֹד שָׁנָה יִהְיוּ בְּלִי גֵדֵר / חִזְלִים בְּצֶבֶא הַשְּׁחֵרוֹר הַפְּלִשְׁתִּינָאִי. // יְלָדִים נִבְעָרִים, תְּמוּנַת עוֹלָם לֹא הִיְתָה לָהֶם בְּכָלֵל / בְּגִיל צָעִיר. / גַּם עֲתִידָם הִנֵּה מִמִּילָא מְעוֹרְפָל, / בְּקִטוֹת פְּלִיטִים, פְּנִים לֹא רְחוּצוֹת, / בְּיוֹב זֹרֵם בְּרָחוּב. / עֵינַיִם מְדַלְקוֹת, / גִּישָׁה שְׁלִילִית אֶל הַחַיִּים. // וְאֵז הַחֵלָה הַמְּנוּסָה מְעִיר לְכָפֵר, / מְכַפֵּר אֶל מְחִילוֹת הָרִים. / כְּאֵשׁ נִנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאָרֶץ, / כְּאֵשׁ נִנוּס מִפְּנֵי הַדָּב, / כְּאֵשׁ נִנוּס מִפְּנֵי הַתּוֹחַח / וּמִפְּנֵי הַמְּטוּס וּמִפְּנֵי כְּחוֹתֵינוּ. // כָּל הַמְּאָבָד שְׁלֵשִׁים תֵּינִזְקוֹת / כָּאֵלֹ אֲבָד אֶלְף וְשְׁלֵשִׁים, / אוֹ אֶלְף וְשִׁבְעִים, / אֶלְף וְאֶלְף, / וְלֹא יִהְיֶה לוֹ מְנוּחַם / בְּעִבוֹר זֶה".

[11] אני מודה לגיימס ורנון ולעדי גורבט על שיחות ותובנות ששיפרו את המסה הזאת עשרות מונים.

ד"ר עלמה איגרא היא עמיתת פולונסקי במכון ון ליר בירושלים. ספרה *The Lion's Share*, המציג פוליטיקה אימפריאלית וסביבתית של מדעי התזונה מסוף המאה התשע-עשרה ועד לגיבוש ארגון האוכל והחקלאות של האו"ם, צפוי לצאת לאור ב-2025 בהוצאת אוניברסיטת שיקגו.
